ONALTINCI YÜZYIL BAŞLARINDA AMİD SANCAĞI YER VE ŞAHIS ADLARI HAKKINDA BAZI NOTLAR

MEHMET MEHDİ İLHAN

Bizans, Arap, Selçuklu, Artuklu, Eyyubi, Akkoyunlu ve Osmanlı gibi çeşitli devletlerin yönetiminden geçen ve Müslümanlarla Hıristiyanların yanyana aynı köyde aynı mahallede yaşadığı Amid sancağı (bugünkü adıyla Diyarbakır vilayeti) asırlar boyunca bu devletlerin tesiri altında kalmıştır. Bu tesir bölge halkının sosyal yaşantılarında örf ve âdetlerinde ve burada konumuzu teşkil eden yer ve fertlere vermiş olduğu adlarda kendini apaçık gösterir.

Konumuzun ana kaynağını Amid sancağının 924/1518 tarihli olan ilk tapu-tahrir defterinde ki yer ve önemli gördüğüm şahıs isimleri teşkil etmektedir[1].

Yer isimlerini incelerken sözlük manalarından faydalandım ve dolayısıyla etnik gruplara ayırdım. Bu yer isimlerinin çoğunun 16. asırdan çok daha eskilere dayandığı inkar edilemez. Ama bunlardan ancak birkaçı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmaktadır. Bu bilgiler yetersiz olduğu gibi 16. asırdan ancak bir kaç asır daha geriye dayanmaktadır. Konunun mahiyetini ve önemini belirtmek için genel anlamda yer ve şahıs isimlerini incelemeye geçmeden önce bu birkaç yer isimleri hakkında kısa bilgileri sunmayı uygun gördüm.

Bekr kabilesinin memleketi anlamına gelen Bilad-ı Bekr veya Diyar-ı Bekr adının Islam'ın fethinden sonra bu bölgeye yerleşen Rabi'a kabilesinin bir kolu olan Bekr b. Va'il kabilesinden geldiği şüphesizdir[2]. Ancak

[1] Bu makalede zikredilen yer isimleri Türk Tarih Kurumu'nca (Ankara) basılacak olan *The Sancak of Amid according to the 1518 Ottoman Cadastral Register* adlı eserimin "Appendices" bölümünde rahatlıkla tesbit edilebileceği gibi şahıs isimleri de aynı eserde transkripsiyonunu verdiğimiz 1518 tarihli Amid sancağı tapu tahrir defteri gözden geçirildiğinde tespitleri güç olmaz. Ayrıca yer adları için şu makaleme de baş vurulabilir: "Some notes on the setlements and population of the *sancak* of Amid according to the 1518 Ottoman cadastral survey" in *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, cilt. XIV, Ankara 1983, s.415-436 + harita. Eldeki makalemizin sonunda verilen fotokopiler de burada incelediğimiz yer ve şahıs adları hakkında bir bilgi verir sanırım.

[2] "Diyarbekir" mad. *IA;* "Diyar-Bakr" mad. *EI*(2); *Cheref-Name on Fastes de la Nation Kourde...*, (I-II, Petersburg, 1868-1875, Fransızca'ya çeviren Francois Bernard Charmoy) cilt. I. s.140.

bu ad Osmanlı İmparatorluğu'nun aşağı yukarı son zamanlarına kadar İmparatorluğun en büyük eyaletini teşkil eden bölge için kullanılmış ve bilhassa resmi dokumanlarda bu gün Diyarbakır[3] olarak bildiğimiz şehre Amid denilmiştir. Şehre 'Kara' sıfatının verilmesi bölgeye Türklerin gelmesinden sonra olsa gerek. Aslında Türklerin bölgede birçok yer adlarının başına 'kara' sıfatını getirmeleri dikkatimizi çekmektedir[4]. Bu, bölgede ki bazalt taşlarının kara bir görünüm arzetmesinden ileri geldiği gibi aşağıda ki örneklerden de anlaşılacağı üzere Türklerin kelimeye düşkünlüklerinden de ileri gelmiş olabilir. Kara Amid ve Karacadağ birinci sebebe bağlanabilir. Ancak Kara Ağaç, Kara Baş, Kara Duş, Kara Göz, Kara Koç, Kara Koyun, Kara Pınar, Kara Viran, Karaca Viran, Kara Hamza, Kara Hisar, Kara Kilise, Kara Musa gibi köy adlarını daha ziyade ikinci sebeple bağdaştırmak daha uygun olsa sanırım. Ayrıca Kara sıfatı çoğu kez adlara bir canlılık katmaktadır. Örneğin Duş yerine Karaduş ve Göz yerine Karagöz yer adları olarak kulağa daha hoş gelmektedir.

Amid'in yanından geçen Dicle nehri bilhassa Batı dillerinde Rumca adı ile yani "Tigris" olarak bilinmektedir. Amid'i çevreleyen surlarla Dicle nehrinin yatağı arasında kalan alan daha bir kaç yıl öncesine kadar tamamen bahçelikti[5].

Bu bahçelerin en meşhuru 1518 tarihli Amid sancağı kanunnamesinde adı geçen ve halk arasında aynı adla bilinen Evsel bahçeleridir. Urfalı

[3] Diyarbekr adının Diyarbakır'a dönüşmesi hakkında bk. Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi, Başlangıçtan Akkoyunlulara Kadar,* cilt 1, Ankara 1987, s.5-23.

[4] Bazı kaynaklarda Amid'in Hamid olarak geçmesi bir yanlışlığın neticesidir. Ayrıca Amid'in bazı kaynaklarda Tigranegert, Tygrem veya Tigranopolis olarak adlandırılmasının hatalı olduğu kanaatindeyim, bk. *Cheref-Name,* cilt I, s.141, 18; Ernst Honigmann, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı, Grekce, arabca, suryanice ve ermenice kaynaklara göre, 363'ten 1071'e kadar,* Çev: Prof. Dr. Fikret Işıltan, Istanbul 1970, s.135n. Ayrıca Amid'e M.S. 349 yılında Augusta adı verilmiş ve şehir tahkim edilmiştir, bk. Honigmann, *a.g.e.,* s.2; Amid'in tahkim edildiğine dair ayrıca bk. L. Hallier, *Untersuchungen uber die edesenische Chronic (Texte u. Untersuch z. Gesch. d. altchristl. Literatur,* IX, 1) Leipzig 1982, s.96-97; bk. Urfalı Mateos, *Urfalı Mateos Vakayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un zeyli (1136-1162),* Çeviren Hrant P. Andreasyan, Notlar: Edourd Dulaurer-Prof. Dr. Mükrimin Halil Yınanç (Çeviren), Ankara 1962, s.18-19; ayrıca bk. Şevket Beysanoğlu, *a.g.e.,* s.3-4.

[5] Bu gün dahi bu alanın yüzde doksanı bahçelik olup geri kalan yüzde onuna gece kondular yapılmıştır. Aslında Dicle ile Diyarbakır surları arasında kalan alan daha on yıl öncesine kadar tamamen bahçelik idi. Maalesef plansız bir yerleşmenin neticesinde bu bahçeler yavaş yavaş yok olmaktadır, örneğin Fiskayası ile Dicle Nehri arasında ki bölgenin bahçeleri tamamen tahrip edilip yerine gecekondular yapılmıştır.

Mateos Roma kumandanı Daniyaligos (Domestikos) Mileh'in 973 yazında askerleri ile Amid'i muhasaraya geldiğinde "nehrin kıyısında, şehirden iki ok menzili mesafede bulunup Avsal denilen mevkide karargah kurdular" diye yazar[6]. Bu mevkiin karargah kurmaya musait bir yer olmasından o zaman da bahçelerle kaplı olduğu kanaatindeyiz. Ayrıca bu adın bu güne kadar aynen muhafaza edilmiş olması ve türkülere konu teşkil etmiş olması burada ki bahçelerin eski zamanlardan beri Amid halkı için büyük bir ehemmiyeti haiz olduğunu göstermektedir[7].

Amid sancağına tabi kazaların adlarının 16. asırdan daha eskilere gittiğinden şüphe yoktur. Ancak ne zaman kurulduklarına dair pek bir bilgiye sahip değiliz. Hini'nin (Hani, Heni, Hyny) Miladi 928 yılı civarında önemli bir kale olduğunu biliyoruz[8]. Rıbat'ın da adından anlaşılacağı üzere İslam fethinden sonra kurulmuş bir sınır kalesi olduğu kanaatindeyim. Diğer taraftan Türkçe'de bir anlam ifade eden "Başka" nahiyesi ile Arapça'da ulvi ve yüce manasına gelen "Esma" nahiyesi menşeleri hakkında bir bilgiye sahip olduğumu ileri süremem. Dahası, doğruya en yakın okuduğum Çaykıran nahiyesinin neresi olduğu hakkında bir neticeye varamadım. Ama onikinci asrın başında Tilkuran, Tell Gavran, Choulkouran veya bugünkü ve de eski adıyla Tilgoran[9] diye bilinen yerin 1518 tarihli defterde Tilek Ören olarak geçen nahiye olduğu şüphe götürmez sanırım.

"Til" veya "tell" tepe, tepecik, toprak yığıntısı manalarına geldiği gibi höyük manasına da gelmektedir. 1518 tarihli Amid sancağı defterinde Til Aloy, Til Gazi, Til Taban gibi başına "til" kelimesi getirilen köy adlarına sık rastlamaktayız. Tahrir defterimizde ki bu köylerin hepsi Müslümanlar tarafından iskan edilmiş olup Til Aloy gibi yerlerini tespit edebildiklerimiz küçük bir tepenin eteğinde kurulmuşlardır. Diyarbakır bölgesinde sık rastlanan bu gibi yerlerin eski harabeler üzerinde kurulmuş oldukları sanılmaktadır[10].

[6] Bk. *Urfalı Mateos Vakayi-namesi*, s.19; ayrıca Honigmann'a, (*a.g.e.*, s.96) göre Domestikos (Mleh) Amid kapıları önünde Evsel (bahçesinde) Abu'l-Kasım Hibat Allah'a M.S. 973 yılında yenilmiştir.

[7] 1900 yılında doğup 2 Şubat 1959'da vefat eden Diyarbakır Ulu Camii müezzini rahmetli Celal Güzelses'in "Evsel bahçesinden indim aşağı" adlı türküsü Diyarbakır halkının dilinden düşmeyen çok popüler bir türküdür.

[8] Bk. Honigmann, *a.g.e.*, s.40; krş. Beysanoğlu, *a.g.e*, s.25.

[9] *Urfalı Mateos Vakayi-namesi*, s.242; Honigmann, *a.g.e.*, s.138n.

[10] Bk. William C. Brice, *South-West Asia*, London 1966, s.93-94.

Defterimizde altı yüz civarında yer isimleri geçmektedir. Ufak köylerden ve mezraalardan ibaret olan bu yerlerden birinin önemli bir tarihi vakaya sahne olmadıkça tarih kaynaklarında yeralmış olacağını sanmıyorum. Tabi Tapu Tahrir defterleri bu iddianın dışında tutulmalı. Dolayısıyla yer adlarını incelemede Tapu Tahrir defterlerinin en önemli kaynaklardan biri olduğu da burada ortaya çıkmaktadır. Yukarıda belirttiğim gibi 1518 tarihli Amid sancağı Tapu Tahrir Defterinde ki yer adlarını incelemede sözlük manalarına göre etnik gruplara ayırma metodunu takip edeceğimi belirtmiştim. Elde edilen neticeleri tablo üzerine döktüğümüzde bölgede hakim etnik gruplar aşağı yukarı ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar şahıs isimlerinin ve yer isimlerinin akabinde yazılan "İslamiye" sıfatından o yerin Müslüman bir köy olduğu neticesine varıyorsak da Arapça veya Farsça kökenli isim taşıyan bir köyün halkının Türk, Arap veya Fars olduğu ayrımını yapamayız. Ama buna rağmen asağıda tabloya döktüğüm veriler sancağın ne gibi ve ne derece de etnik grupların tesiri altında kaldığı hakkında yeterli bilgi verir sanıyorum.

Tablo 1 :

AMİD SANCAĞI YER ADLARININ SÖZLÜK MANASI İTİBARİYLE ETNİK DAĞILIMI

	Sayı olarak	Yüzde olarak
Toplam yer adları sayısı :	594	
Kısmen veya tamamen sözlük anlamı tespit edilemeyen yer adları :	104	17.50 %
Sözlük anlamı itibariyle Arapça-Türkçe-Farsça yer adları:	104	17.50 %
Arapça yer adları :	153	25.75 %
Türkçe yer adları :	167	28.11 %
Farsça yer adları :	50	8.41 %
Gayri Müslim yer adları :	16	2.69 %

Elde ettiğimiz tabloyu incelediğimizde Türkçe yer adlarının % 28.11 ile en başta gayri Müslim yer adlarının ise % 2.69 ile en sonda geldiğini

görürüz. Tabii ki Müslüman yer adları gayri-Müslim yeradlarının çok üstünde olmuş oluyor. Bu yüzden her ne kadar bu tablo bize genel anlamda bir fikir vermekte ise de etnik dağılımın kesin bir neticesi sayılamaz. Ancak gayri-Müslim yer adları yüzdesinin % 3 civarında olduğu kanaatindeyim. Şöyle ki Amid sancağının 1518 tarihli deftere göre nüfus dağılımını tablolara dökelim[11].

Tablo 2:

1518'DE AMİD SANCAĞI NÜFUSU

(askeri hariç hane × 5.5 = mücerredler)

	Toplam	Müslüman	Hıristiyan	Yahudi
A. (12)	13.260	7.118	5.985	157
AK.	27.625	25.471	2.154	—
AN.	16.511	13.211	3.300	—
Tl.	57.395	45.799	11.439	157

Tablo 3 :

1518'DE AMİD SANCAĞI NÜFUSU

(% 10 askeri eklenmiştir)

	Toplam	Müslüman	Hıristiyan	Yahudi
A. (12)	14.586	8.444	5.985	157
AK.	30.388	28.238	2.154	—
AN.	18.162	14.862	3.300	
TI.	63.135	51.539	11.439	157

[11] Bu tablolarda ki nüfus rakamlarını elde edebilmek için *hâne* adedini, bölge köyleri üzerinde ki öz müşahedelerime dayanarak 5.5 ile çarptım. Bu konuda detaylı bilgi için bk. T.H. hollingsworth, *Historical demography*, London 1969, s.117.

Tablo 4:

1518'DE AMİD SANCAĞI NÜFUSU

(askeri hariç rakamlar % hesabıyla)

	Toplam	Müslüman	Hıristiyan	Yahudi
A. (12)	13.260	% 54	% 45	% 1
AK.	27.627	% 92	% 8	—
AN.	16.511	% 80	% 20	—
Tl.	57.395	% 79.8	% 19.93	% 0.27

Tablo 5 :

1518'DE AMİD SANCAĞI NÜFUSU

(% 10 askeri eklenmiştir — rakamlar % hesabıyla)

	Toplam	Müslüman	Hıristiyan	Yahudi
A. (12)	14.586	% 58	% 41	% 1
AK.	30.388	% 93	% 7	—
AN.	18.162	% 82	% 18	—
TI.	63.135	% 81.63	% 18.12	% 0.25

Bu tabloda ki toplam nüfus dağılımına baktığımızda her ne kadar ilkin elde edilen neticelerin yer isimlerinin etnik dağılımı tablosuyla bağdaşmadığı kanaatine varırsak da gayri-Müslim nüfusunun % 81.42'sinin Amid şehri ve nahiye merkezlerinde % 18.57'sinin köylerde yaşadığını ve köylerde yaşıyan gayri-Müslimlerin Müslamanlara oranla % 8 civarında olduğunu göz önüne alırsak elde ettiğimiz % 2.69 gayri-Müslim yer adları oranının doğruya yakın olacağı kanaatindeyim. Ayrıca Çaruhi, Haçek, Narin ve Sati Kendi gibi adları Türkçe olan, Ḥāci ʿIsā, Ḥāris, Ḳadı Süfla, Ḳasimi, Sulṭān gibi adları Arapça olan köylerde yaşıyan halkın bir kısmının veya tamamının gayri-Müslim olduklarını belirtecek olursak tezimiz daha kuvvetlenir. Bu köylerin şahıs adlarını gözden geçirdiğimizde daha

ziyade Arapça ve Türkçe kökenli adları kullandıklarını görürüz. Amid sancağı köylerinin dini guruplara ayrılışını da şöyle bir tabloya dökebiliriz;

Tablo 6 :

1518 DE AMİD SANCAĞI KÖYLERİ

	Toplam	Müslim köyleri (% hesabıyla)	Gayri-Muslim köyleri (% hesabıyla)
A (12)	280	% 95.71	% 4.29
AN.	190	% 81.05	% 18.95
Tl.	470	% 89.79	% 10.21

Gayri-Müslim [13] köylerinin % 2.69 olan gayri-Müslim yer adlarına oranla % 10.21 gibi yüksek bir rakama ulaşması bu son hesaplamaya sayısı 124 ve gayri meskun olan mezra'aların katılmamış olmasından ileri gelmektedir.

Gayri Müslim yer adları arasında Grigorus'un Cricoros olarak, Peros'un Permos olarak yazılması ve Ovanes köyünün Fahri adıyla meşhurdur diye kayd olunması dikkatimiz çekmektedir.

Farsça yer isimlerinin bir kısmı Farsçalaştırılmış Arapça adlardan oluşmaktadırlar. Örneğin Cemuk (جموك = Cémék) Cuma'ali adının, Selmo ise Selman adının mahalli halk tarafından kullanılan ve Farsça'dan alınmış bozuk şeklidir. Farsça yer isimlerinin bir diğer kısmı ise "ān" ekinin Arapça veya Farsça isimlerin sonuna eklenmesinden oluşmaktadırlar. Örneğin Dāvudiyān, Gāziyān, Mānikān, Manṣuriyān, Mıḳriyān, Seyrān

[12] Bu tablolarda kullanılan kısaltmalar şöyledir:
A. — Amid
AK. — Amid'in köyleri
AN. — Amid'in nahiyeleri ve bu nahiyelere bağlı köyler
Tl. — Toplam

[13] 1518 tarihli Tapu Tahrir Defterinde gerek Nesturi gerek Rum kilisesine bağlı bütün hırıstıyanlar gayri-Müslim olarak belirtilmişler, bk. M. Mehdi İlhan, *The Sancak of Amid According to the 1518 Ottoman Cadastral Register* (yakında yayınlanacak).

Farsça'da isimlerin sonuna eklenen "ān" çoğul ekidir. Dolayısıyla Dāvudiyān Davudiler manasına gelmektedir [14].

Diğer taraftan Farsça isimler arasında Derviş, Kalender gibi mistik adlar Cihānşa ve Şāhi gibi "Şah" adıyla birleşik olanlar dikkatimizi çekmektedir. Hāç'ın verdiği anlamına gelen Hāçdādi ve Zerdüşt, rahip manasına gelen Hırbedi köy adları da oldukça ilginç olsa gerek.

Arapça yer adları genellikle ʿAla'addin, ʿArab Maḳsud, Faṭime Hātun, Ḥaci Osman, Şeyḫ Naṣır ʿArab, Yaʿḳub gibi şahıs adlarını taşımaktadır. Bazende köylere Arapça kökenli olan ve yerin karakteristiğini belirten bir isim verildiği görülmektedir. Tabii ki bu gibi adlardan bir köyün ancak genel karakteristiği hakkında bilgi edinmemiz mümkün oluyor. Örneğin ʿAkimi ve Deşti gibi adları taşıyan köylerin kurak ve çorak yerler, Re'su'l-ʿayn, ʿAsasi ve Cevzi gibi adları taşıyan köylerin sulak, bağlık ve bahçelik yerler olmaları mahtemeldir.

Türkçe yer isimlerine gelince bunlar da genellikle yerin karakteristiği hakkında bize bilgi veren isimler olup bu gibi isimlere Türkiye'nin bir çok bölgelerinde rastlanmaktadır. Ağ Pınar, Bahçecik, Bahçeli, Beş Pınar, Çamurlu, Çift Depesi, Degirmenli, Depe Kendi, Depelu, Kamışlı, Panbuklu Depesi, Sögütlü verebileceğimiz bir kaç örnektirler. Boğa Dutan, Keçi Burci, Köpeklu, Kurbağalu, Kuş-Toğan, Kuzu, Tavşan Bölüğü, Tavşan Depesi gibi yer adları Türklerin eskiden beri hayvanlara olan düşkünlüklerini bir emaresi olsa gerektir sanırım. Ayrıca bu gibi Türk köyleri altında kaydedilen şahıs adlarına baktığımızda Türklerin eskiden beri kullandıkları Aydoğmus, Aydın, Aytoğan, Köpek, Sevinduk, Türemiş, Yaramış gibi saf Türkçe adlara rastlıyoruz.

Arapça-Farsça-Türkçe bileşimi yer adlarının arasında en fazla Türkçe karışımı olanlarına rastlıyoruz. Yetmişüçü bulan bu yer adlarını ve sözlük anlamını tespit edemediklerimizin arasında Türkçe karışımı olan altı adı daha Türkçe yer isimlerine kattığımızda sayıları 246'ya yükselmiş olur. Bu da Amid sancağı toplam yer isimlerinin % 41.41'ini teşkil etmiş olur.

Kilisecik, Patrik ve Deyr-i Beşir gibi yer isimlerini taşıyan köylerde daha önce Hiristiyanların yaşadığını ve zamanla bu bölgeye Türklerin yerleşmesiyle Hiristiyanların şehirlere göç ettiklerini tahmin ediyoruz. Diğer ta-

[14] "ān" ekinin Farsça'da çoğul olarak kullanılması hakkında bk. Dr. M. Cevad Mashkur, *Dusturname der Sarf u Nahv Zebani Farisi*, Tehran 1966, s.293; ayrıca bk. *Lugatname-i dehhuda*, Tehran 1325, cilt 1, s.188.

raftan Fahri adıyla meşhur diye yazılan Ovanes köy adı ve bu köyün altında yazılan şahıs isimlerinden ilkinin Ovanes b. Fahro olması en azından bu köyde Hıristıyan Türklerin yaşadığı kanaatini uyandırmaktadır.

Zaten gayri-Müslim köyleri incelediğimizde bunların genellikle çeşitli Hıristıyan topluluklardan oluştuklarını görürüz.

Şüphesiz bunların arasında Nasturi, Yakubi, Rum ve diğer kiliselerin veya mezheplerin mensupları vardır ama biz böylelerini ancak ve bazen adlarından tanımlayabiliyoruz. Örneğin Farsça kökenli isimleri taşıyan gayri-Müslimlerin Nasturi kilisesine mensup oldukları muhtemel, ama problemin göründüğünden daha kompleks olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Aşağı yukarı Hıristiyan adlarının yarısı ya Arapça örneğin Ya'kub — veya gayri-İslami bir dil örneğin Ohan (اوهان) [15] kökenlidirler. Arapça ve Farsça kökenli bazı adların gayri-İslami dil kökenlerine veya gayri-İslami ad kalıplarına uydurulmuş olduklarını görüyoruz. Bu gibi adların arasında Ezekil(ازه كل), Atavellah(اطاوالله), (Belaş gayri-İslami formu Velaş), Kızıl (gayri-İslami formu Zal, telaffuzu Gazal) [16] ve Reşa (herhalde Reşideddin Farsça formundan alınmış olmalı, Ermenice de Raşav olarak telaffuz edilmekte)[17]. Geri kalan "Ermeni" veya gayri-Müslim adları halis Türkçe[18], Arapça, Farsça veya Suryanice adlardır. Örneğin Abdullah, Remo (Ramazan adının mahalli halkça kullanılan formu), Dilşad, Iso ve Ebger[19]. Bu güçlüklere veya problemlere bir diğerini daha ekliyebiliriz o da Türki, Kara-koyunlu, Artuk ve Arabo gibi mezkur topluluklara mensubiyet ifade eden sıfatların gayri-İslami adların sonlarına eklenmiş olduğu gerçeğidir. Ekseriyeti Müslüman olan köylerde ki bazı Hıristiyanlar gayrı-İslami lakablar taşıyorlardı.

1518 tarihli Amid sancağı Tapu tahrir defterinde aşağı yukarı iki bin çeşit şahıs isimleri kullanılmıştır. Bu isimlerin çoğu ʿAbdullah, ʿAbdur-

[15] Bk. Adjarian, *Dictionary of Armenian Personal Names*, 5 cilt, Erevan 1942, cilt 3, s.537; 1518 tarihli Tapu Defterinde ki gayri-Müslim adları okumamda benden hiç bir yardımını esirgemiyen Oxford Universitesi profesörlerinden Prof. Dowsett'e müteşekkirim.

[16] Adjarian, *a.g.e.*, cilt 3, s.143.

[17] Adjarian, *a.g.e.*, c. 4, s. 311.

[18] R. C. Jennings'e ("Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: a Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum", *IJMES*, cilt VII, 1976, s.28) göre Kayseri'de "Zimmilerin Hıristiyan ve Türk adlarını çeşitli formlarda kullanmaları (bu bölgede) Türk kültürünün derin bir etkisini göstermektedir."

[19] H. Hubschmann, *Armenische Grammatik, part 1: Armenische Etymologie*, Leipzig 1897, s.288; aslen Süryanice olan bu ad Ermenilerce de kullanılmaktadır.

raḥmān, ʿAli, Nureddin gibi Arapça isimler olup genellikle hangi etnik gruplar tarafından kullanıldıklarını tespit etmek mümkün değildir. Ancak bu Arapça adların ʿAbdo, ʿAbdin, ʿAbdul, Bedro, Behayin, Behayun gibi çeşitli şekillerde kullanıldığını görüyoruz. Arapşa, Devletşa, Mehmedşa, Şah Duvel, Şah Emir gibi "Şah" adıyla birleşik adlara rastlanmakla beraber bu gibi adları taşıyanların İran asıllı oldukları kanaatine varabileceğimizi sanmıyorum.

Grigor, Kirakos, Gorges, Markos, Nikogos, Ohan, Ohanes gibi gayri-İslami adlar gayri-muslimlerin oldukça sık kullandıkları isimlerdir. Bunun yanında Haço, Haçik gibi Farsça kökenli adlar da gayri-Müslimler tarafından kullanılmaktaydı.

Gözümüze çarpan Türkçe isimler ise şunlardır: Satılmış, Bulmuş, Bunamış, Oğlan Yitilmiş, Oktay, Okan, Kutlu Toğmuş, Sulamış, Eldeğmez, Gökoğlan, Gündoğmuş, İlalmış. Ayrıca bir gayri-Müslimin Kara Koyunlu (Taniel Karakoyunlu) soyadını taşıması oldukça ilginç olsa gerektir.

Tanrıverdi adının çeşitli şekillerde kullanıldığı da oldukça dikkatimizi çekti: Ḫudādād, Hudābahş, Hudāverdi, Yezdānbahş, Yezdānvermiş, Çalapverdi, Tangrivirmiş, Tangriviren.

Bu yer ve şahıs isimlerinden her ne kadar bölgenin kompleks bir etnik ve dini yapıya ve karakteristiğe sahip olduğu ortaya çıkıyor ise de bu isimler hakkında daha geniş kapsamlı bir araştırma yapılırsa ve bilhassa 1540 tarihli Amid sancağı Tapu tahrir defterinde ki isimlerle karşılaştırılırsa bölgenin etnik yönden ne gibi bir değişikliğe uğradığı ortaya çıkacağı gibi, daha kesin rakamlara varacağımızı da sanıyorum. Ayrıca bu isimlerin filologlar tarafından ele alınması durumunda bilhassa Türkçemizin o zaman kullanılan saf kelimelerinin açıklığa kavuşacağına da şüphe olmasa gerek.

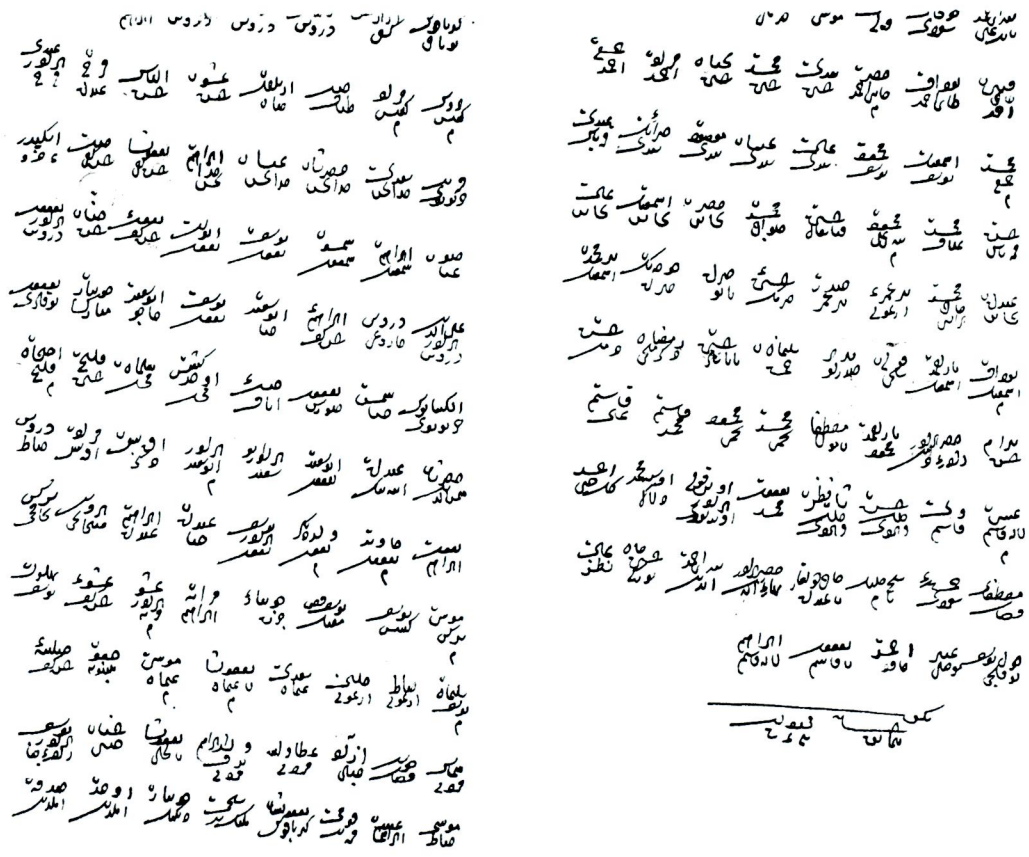

Belge No : 1 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 17-18

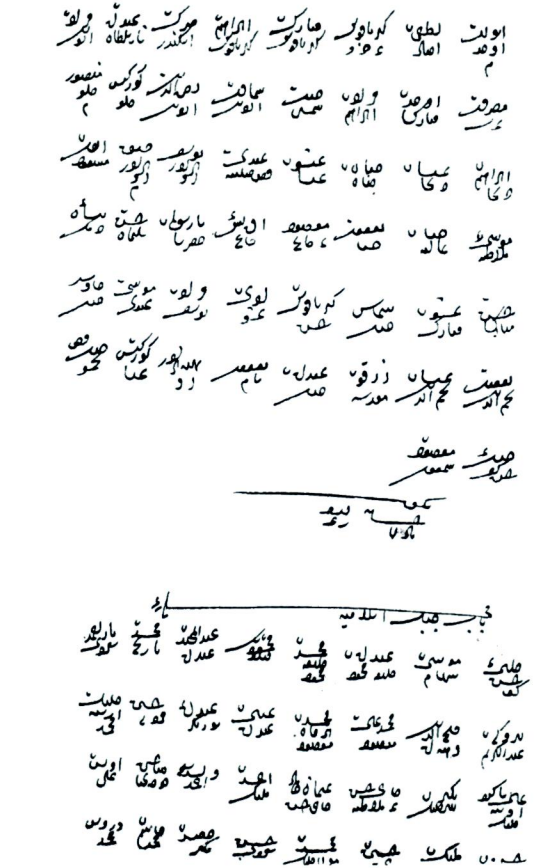

Belge No : 2 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 19-20

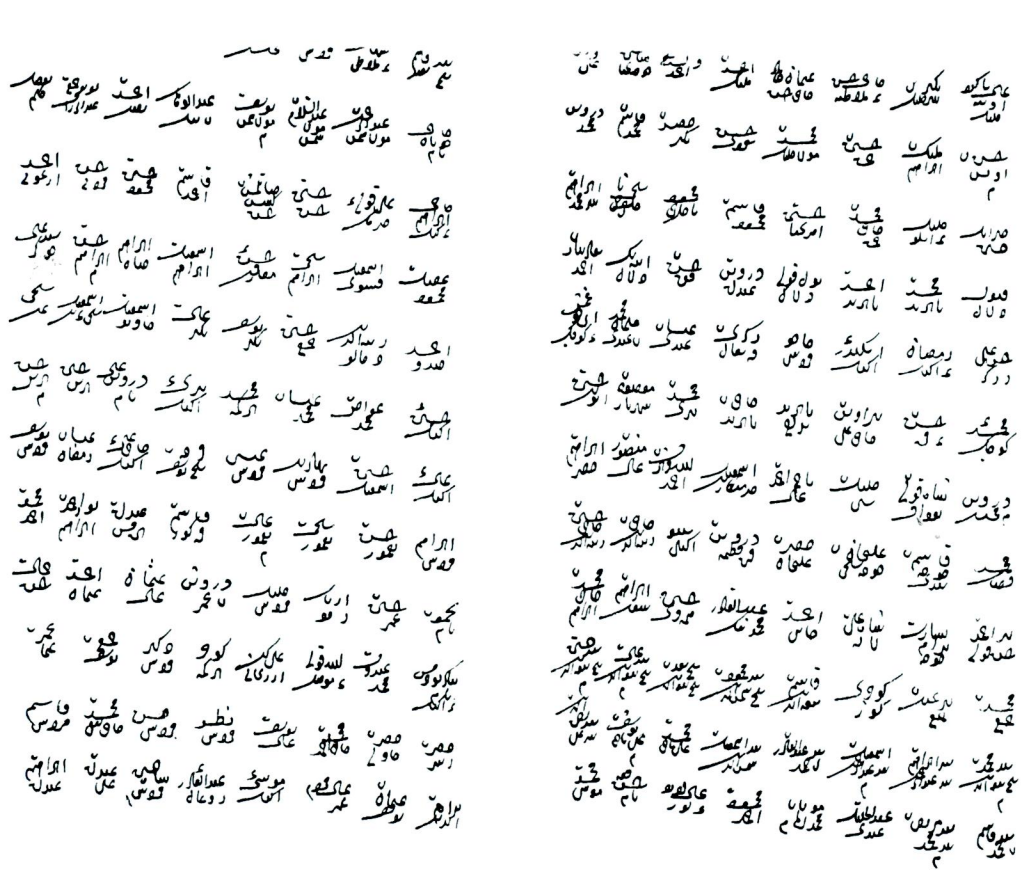

Belge No : 3 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 19-20

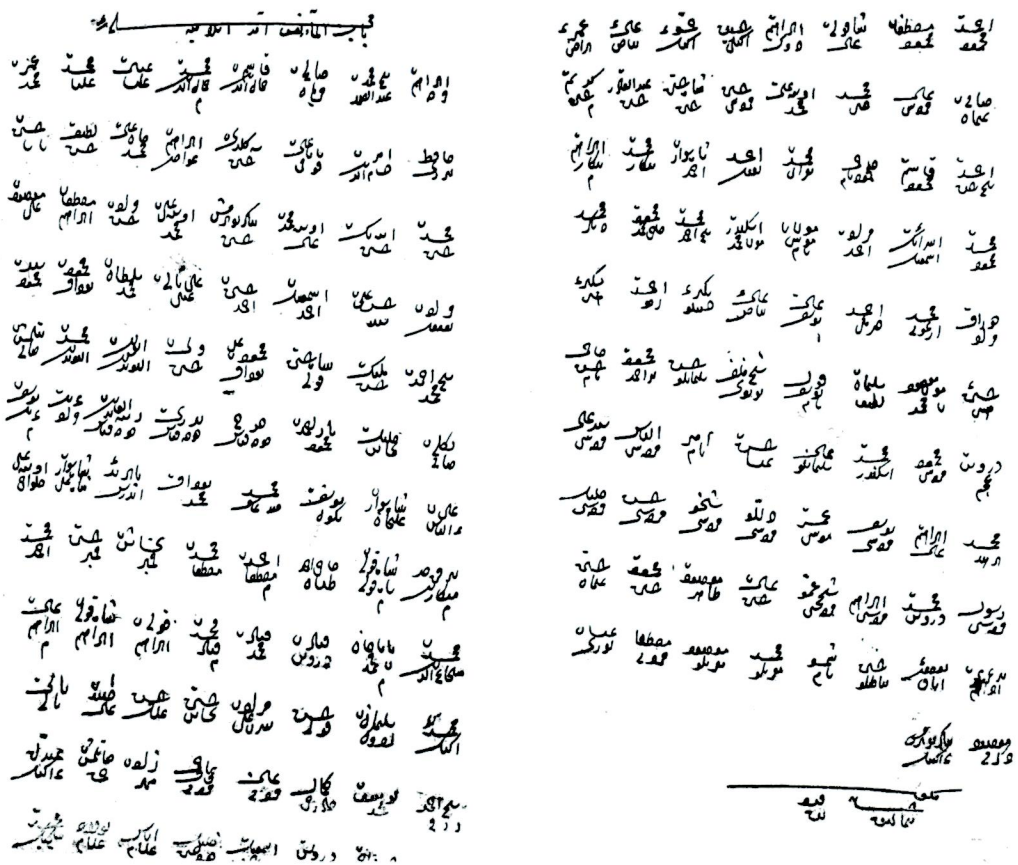

Belge No : 4 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 21-22

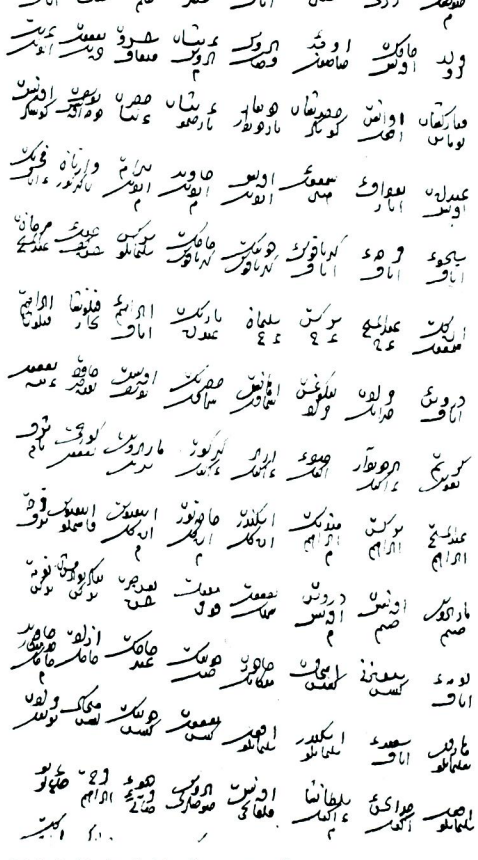

Belge No : 5 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 25-26

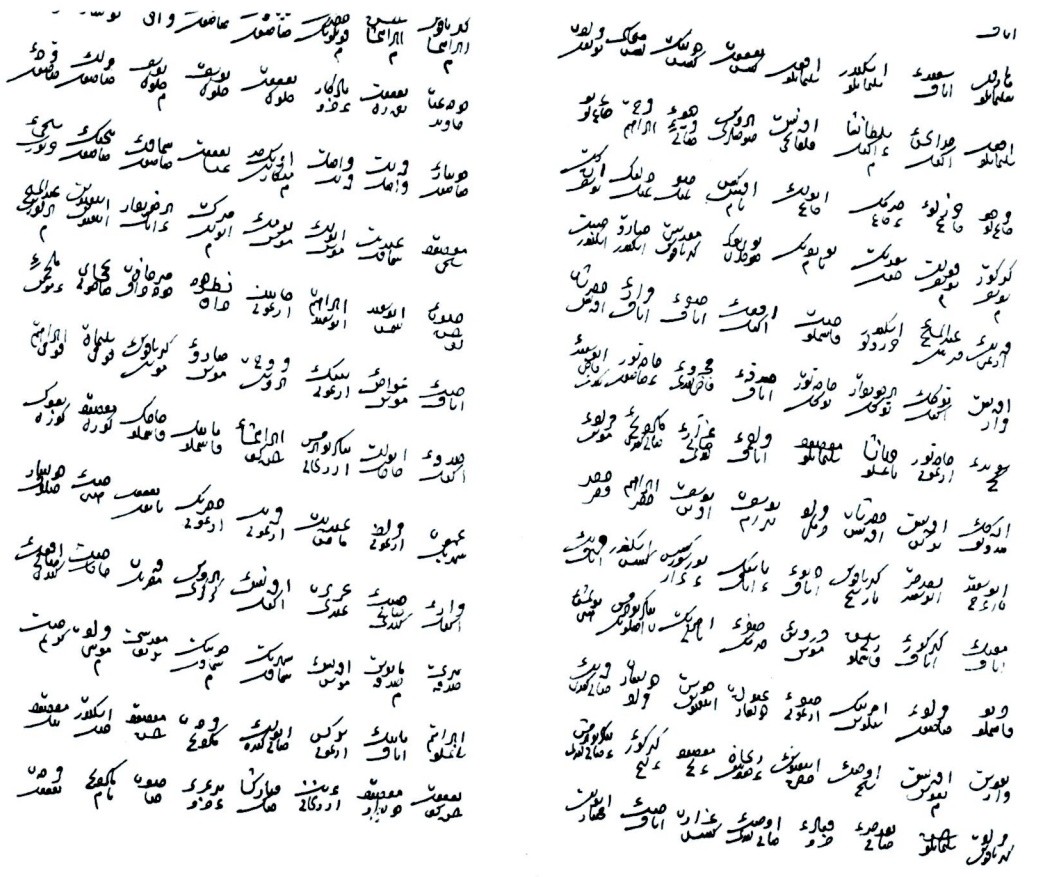

Belge No : 6 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 25-26

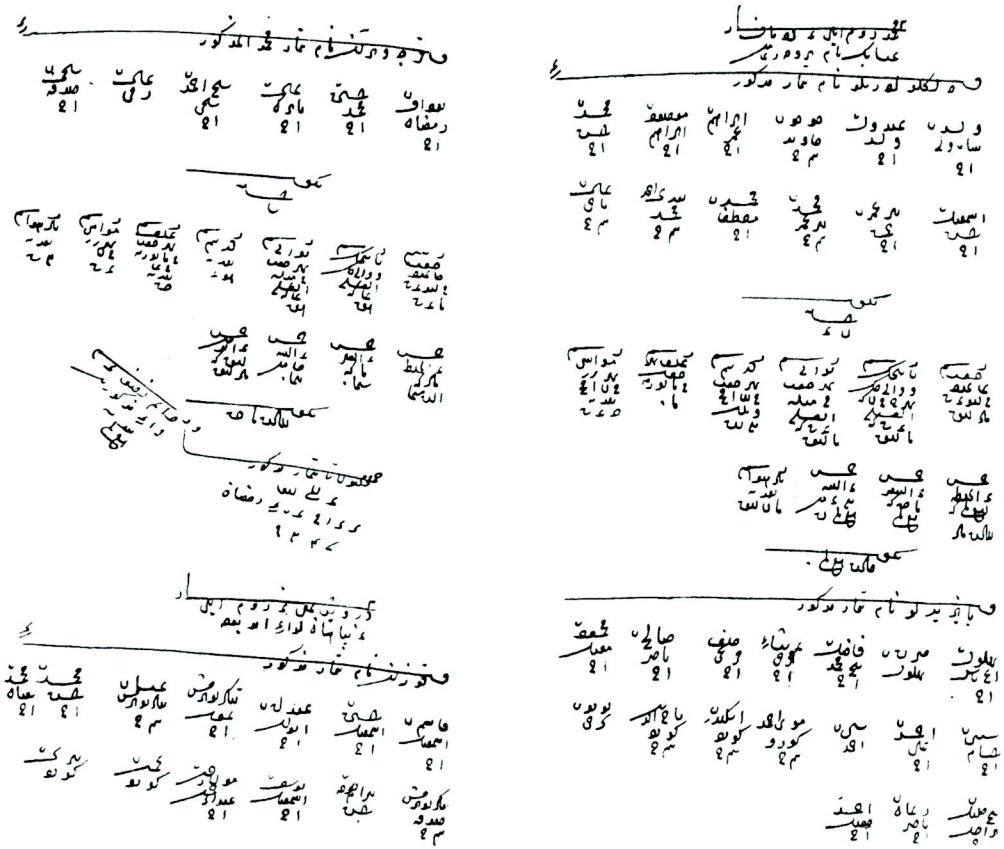

Belge No : 7 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 59-60

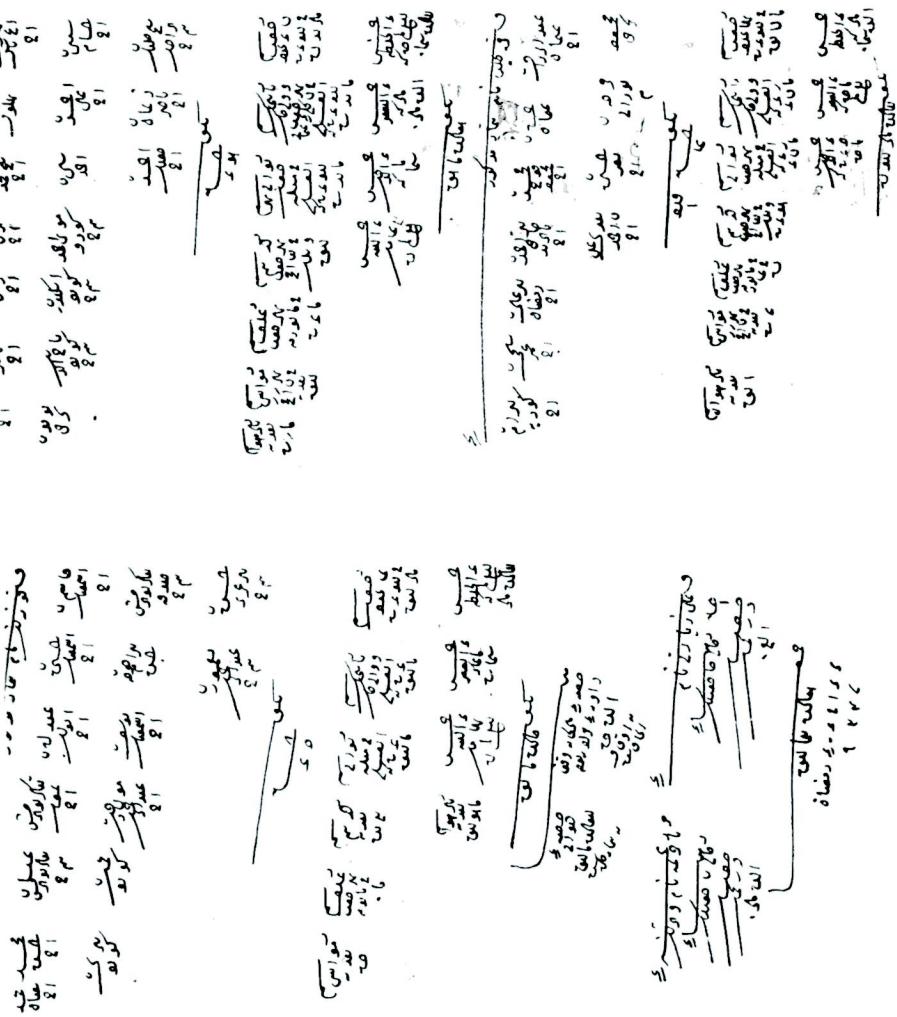

Belge No : 8 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 59-60

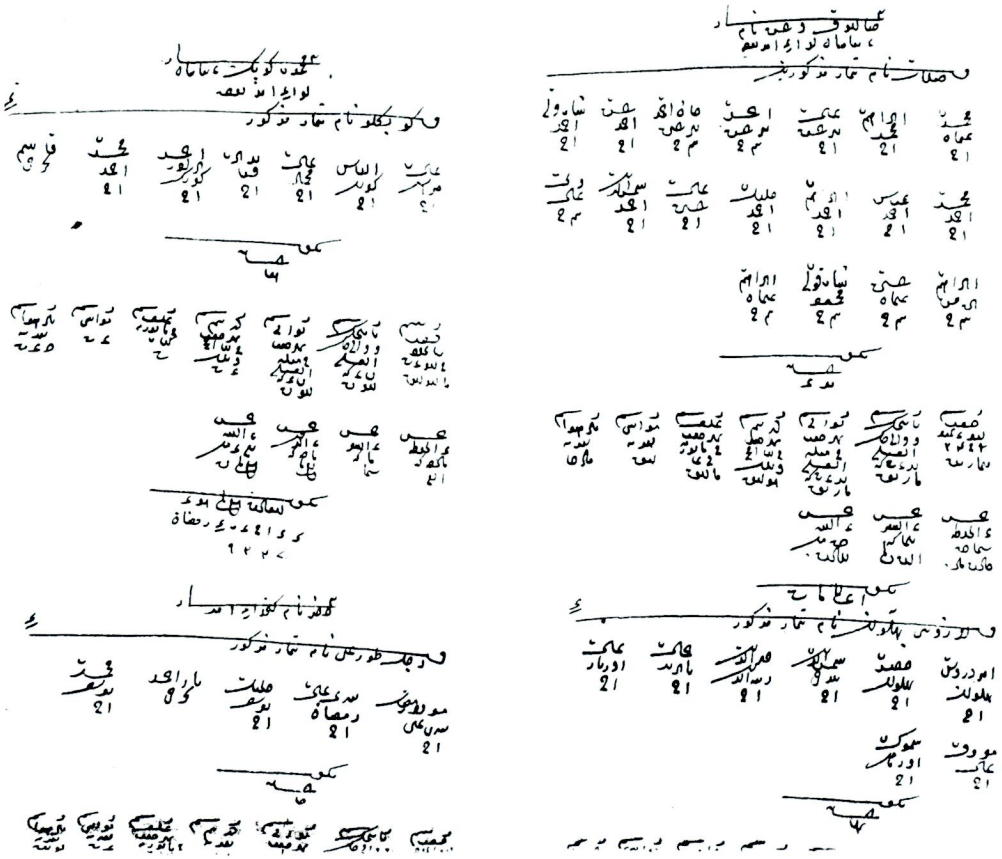

Belge No : 9 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 61-62

Mehmet Mehdi İlhan

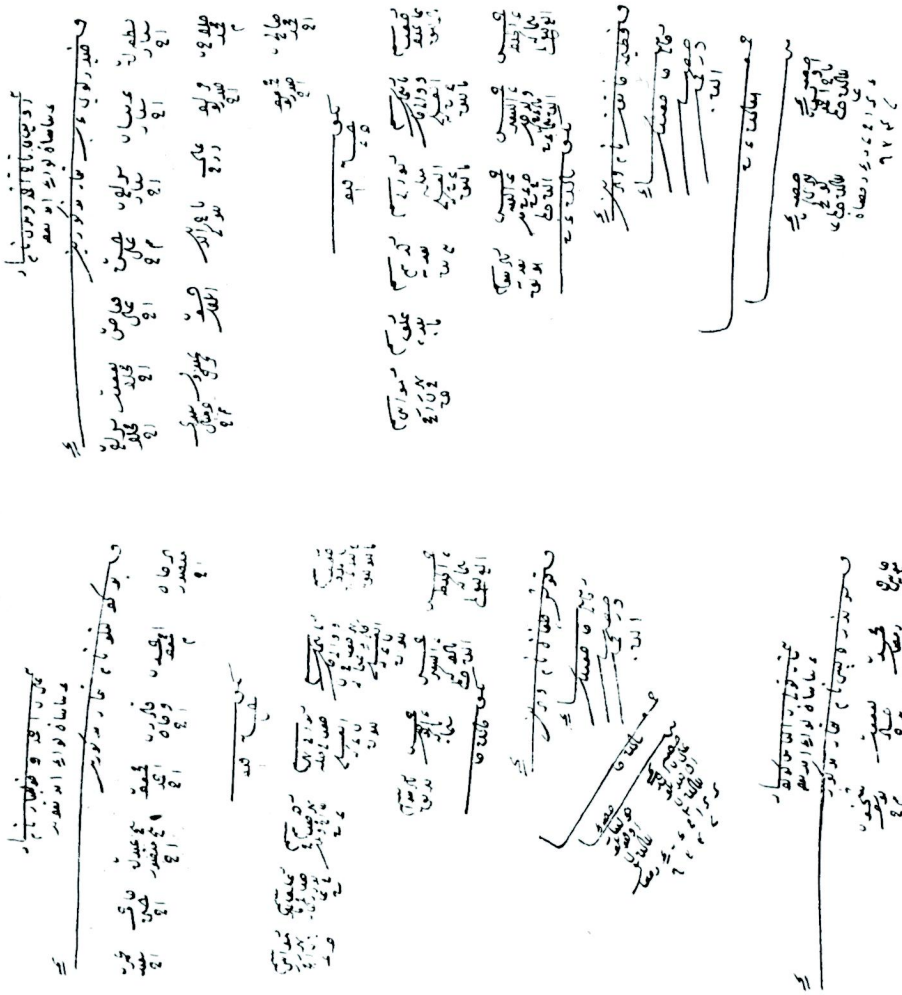

Belge No : 10 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 91-92

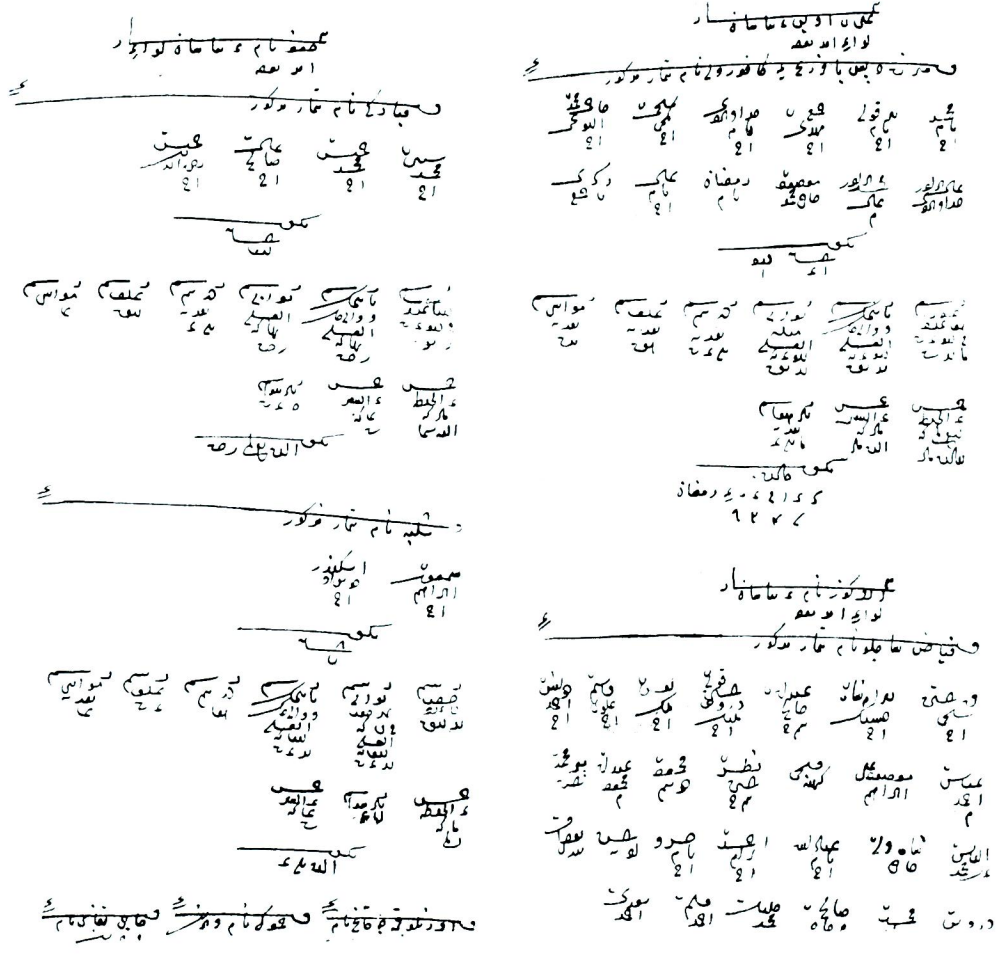

Belge No : 11 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 109-110

Mehmet Mehdi İlhan

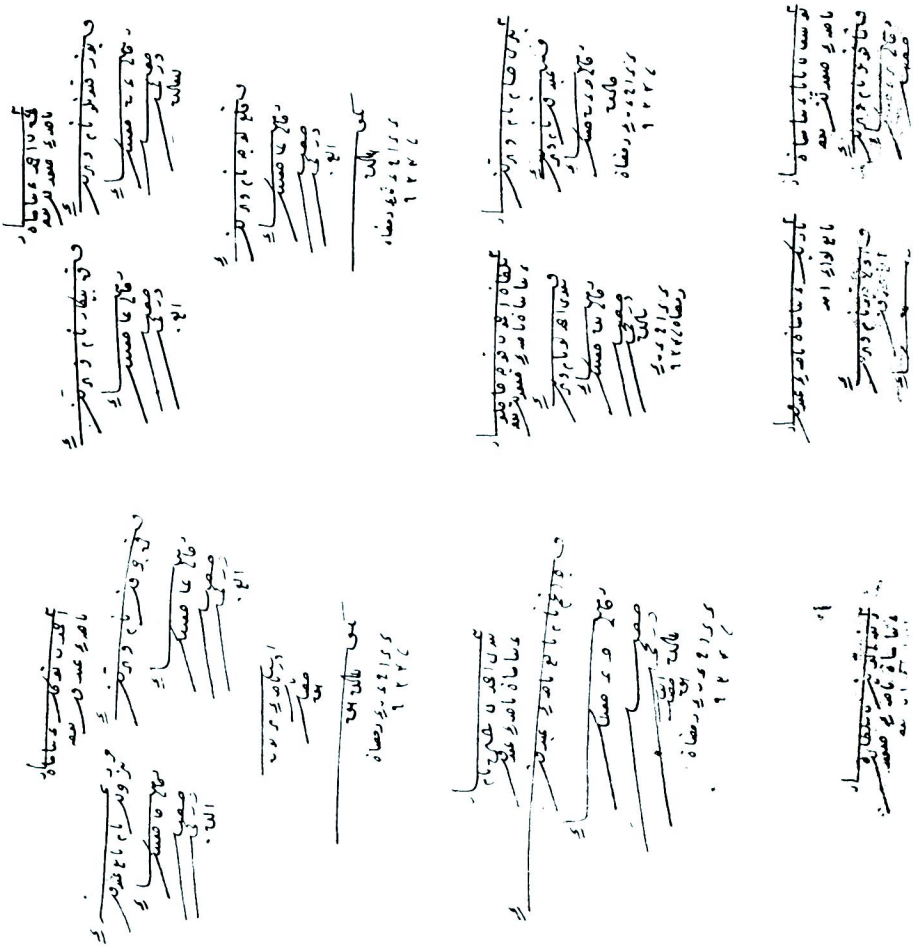

Belge No : 12 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 155-156

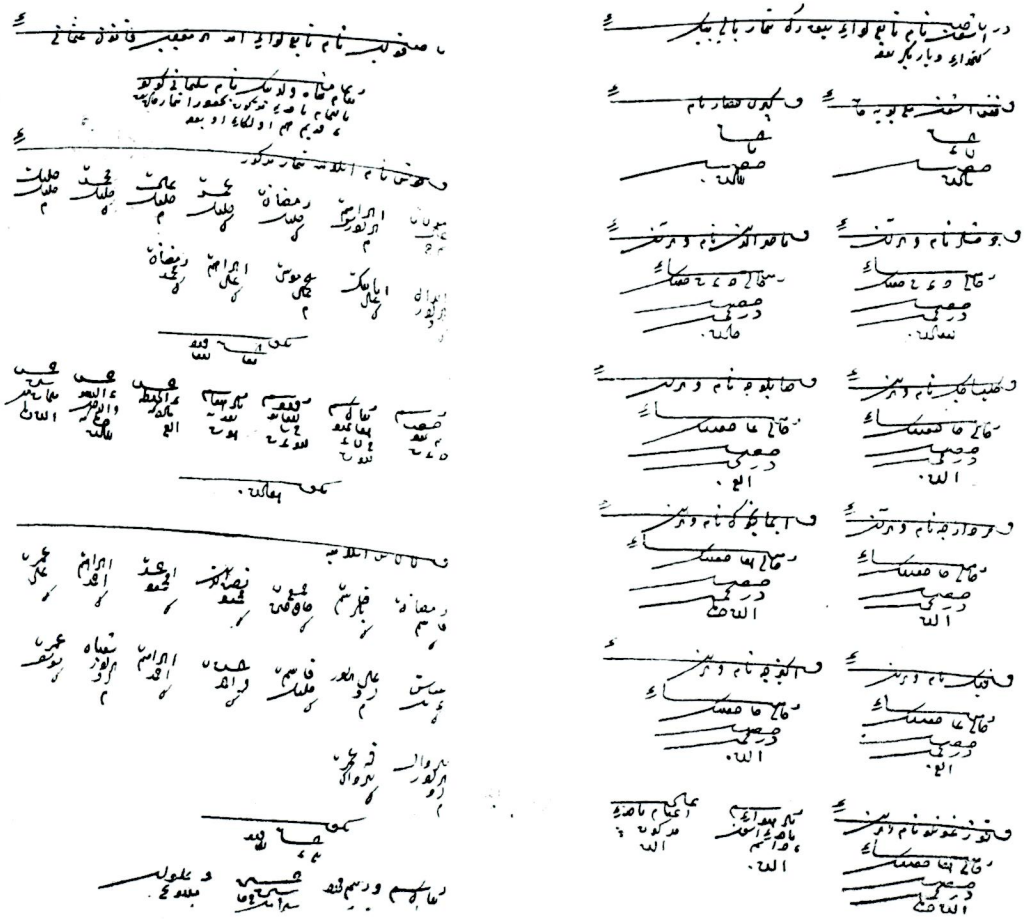

Belge No : 13 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 183-184

Mehmet Mehdi İlhan

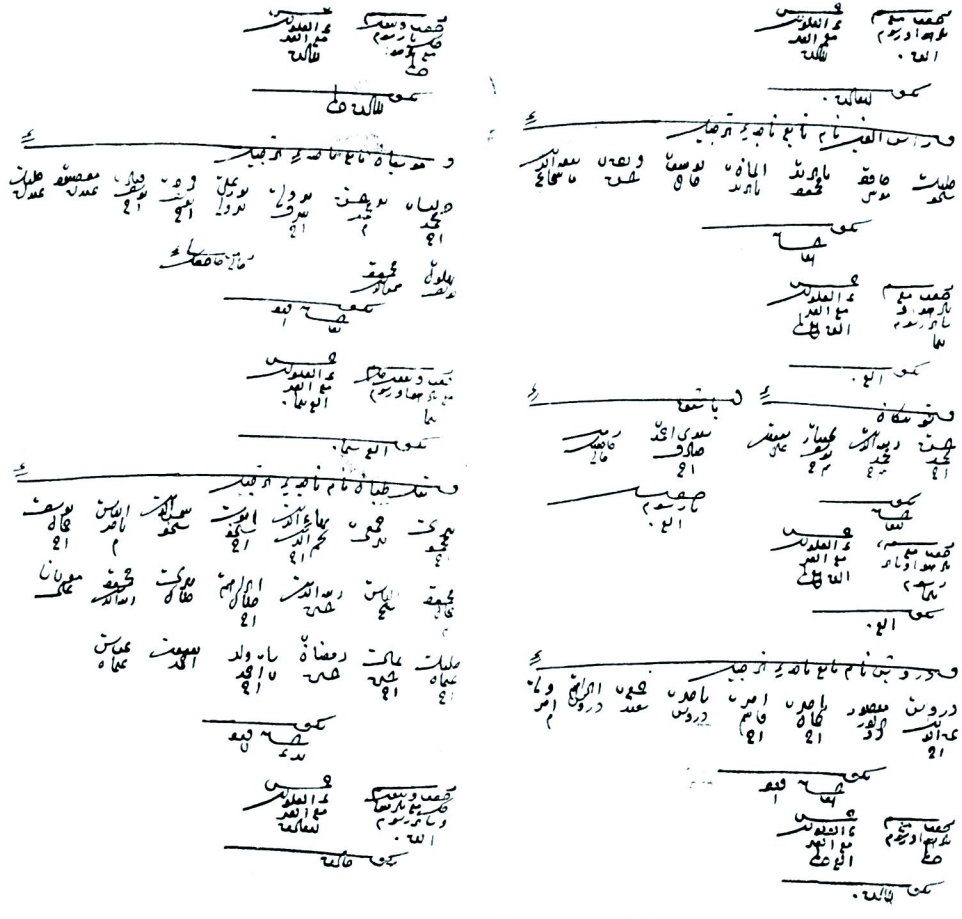

Belge No : 14 Başbakanlık Arşivi, Tapu Tahrir Defteri, Nr. 64, s. 199-200